

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің 75-жылдығына арналған «Ғылым әлемі» атты ғылыми конференциясында баяндалды

Г.Б. Тазабекова

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.,
*e-mail: tazabekova.gulmira@kaznu.kz

Жапон тіліндегі «көз» соматизмі құрамына енген фразеологиялық бірліктер семантикасы

Тіл мен мәдениет арасындағы байланыс жөніндегі мәселе аса күрделі де маңызды тақырыптардың біріне жатады. Бұл мәселеге он сегізінші ғасырдан бастап-ақ әлемнің көптеген ғалымдары өз еңбектерін арнады. Қазіргі таңда тіл мамандарының көпшілігі тіл (әрбір индивидтің және жалпы қоғамның дүниетанымын білдіретін сананың формасы) әрдайым мәдениеттің әсерінде болады деген көзқарасты дұрыс көреді. Жапон тілі де ғасырлар бойы ұлттық мәдениеттің ықпалында қалыптасып келді. Ұлттық дүниетанымның жапон тіліне әкелген әсерін анықтау үшін фразеологиялық бірліктер, оның ішінде соматикалық тұрақты тіркестер мәселесін қозғаудың маңызы зор.

Жапон тіліндегі соматикалық фразеологизмдердің классификациясына назар аударатын болсақ, олардың келесідей ерекшеліктерін байқаймыз. Жапон тілінің Коджиэн түсіндірме сөздігінде берілген соматикалық фразеологизмдердің жалпы саны төмендегідей:

目 (*мэ*) «көз» - 121 фразеологизм, 手 (*тэ*) «қол» - 97, 口 (*кучи*) «ауыз» - 78, 胸 (*мунэ*) «кеуде» - 51, 腹 (*хара*) «қарын» - 44, 耳 (*мими*) «кұлақ» - 32, 頭 (*атама*) «бас» - 31, 足 (*аши*) «аяқ» - 30, 鼻 (*хана*) «мұрын» - 24 (1).

Дене мүшелеріне қатысты қолданылатын фразеологизмдердің саны жағынан бірінші орында «көз» сөзі тұр. Адам айналадағы дүние жөніндегі ақпараттың сексен пайызға жуығын көру мүшесі – көз арқылы қабылдайтыны мәлім. Содан соң «қол» және «ауыз» концептілері келеді. Бұлардан кейін берілген кестеде «кеуде», «іш» сөздерімен бірге жүретін тұрақты сөз тіркестері орын алады. Мұның барлығы «тағамды көзбен көру, қолмен алу, ауызға салу, оның кеудені өтіп барып ішке түсуі» сияқты тамақ қабылдау үрдісіне ұқсайды. Алайда бұл кестенің жұмбағы мұндай жеңілдікпен шешіліп қоймайды. Жапон тіліндегі соматикалық фразеологизмдердің саны бойынша жоғарыда берілген тізбек негізінде орналасуын күншығыс елінің мәдениеті мен жапон халқының дүниетанымдық ерекшеліктері негізінде түсіндіруге болады. Жапон мәдениеті айналадағы дүниені одан тыс тұрған бойы тануға емес, керісінше оған ену, онымен өзара сіңісу, әрі оны зерделеу арқылы ұғынуға негізделеді. Осылай айналадағы дүниені танудың басты құралына көру мүшесі - «көз» айналады. Сондықтан шығыс мәдениетінің символикалық жүйесінде «көз» концептісі ең маңызды орын алады.

Қазақ және жапон тілдерінде көз соматизмінен жүзге жуық фразеологиялық тіркестің (көз асып кетті, көз алмады, көз болды, көз байлады, көзге сынық келді,

көзді шел қаптады, көзге қамшы тигендей, көз жанары суалды, көз жанарының уытын төкті, көзі айтты т.б.) туындағанын ескерсек, «көз» концептісінің когнитивтік құрылымы және семантикалық аясының өте кең екендігі туралы айтуға болады.

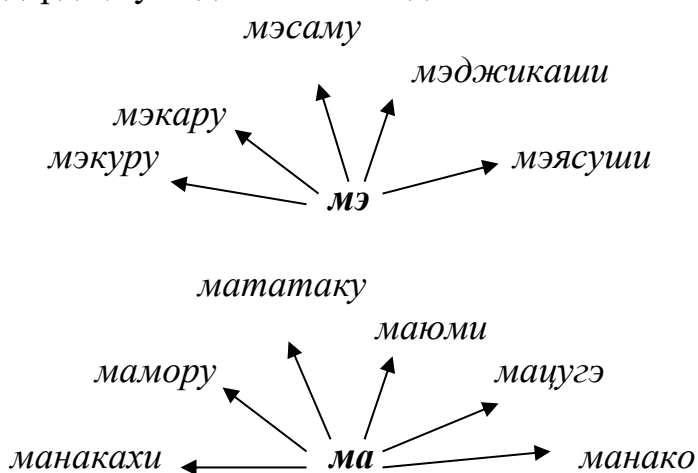
Жапон тіліндегі «көз» компоненті бар соматикалық фразеологизмдердің семантикасын ашу үшін екі негізгі міндетті атқару маңызды:

1) жапон тіліндегі 「目」 (*мэ*) соматизмінің семантикасын, этимологиялық мазмұнын айқындау;

2) «көз» компонентімен қолданылатын соматикалық тіркестердің ұлттық-мәдени қайнар көздерін, ішкі формалары мен пайда болу уәждерін анықтау .

Алғашқы міндетті жүзеге асыру үшін ең әуелі «көз» сөзінің мағыналық аясына тоқталған жөн. Н. И. Фельдман-Конрадтың жапон-орыс иероглифтер сөздігінде «көз» иероглифінің келесі мағыналары келтіріледі: 1. көз; 2. көру қабілеті, көзқарас; 3. тор, ұяшық. Аталған сөздікте сөз тіркесінің құрамында 「目」 (*мэ*) сөзі бірінші орында тұрған жағдайда, бұл тіркес әдетте идиомалық реңкке ие болады деп келтіреді (2, 416-417) .

Ал К. Иноуэ мен Ю. Накамураның жапон тілінің көнерген сөздер сөздігінде көне жапон тілінде «көз» сөзі екі түрлі дыбысталғаны көрсетіледі. Нақтырақ айтсақ, «көз» сөзі 「目」 (*мэ*) және (*ма*) деп дыбысталған. Көне және ескі жапон тілінде көзді 眼 (*манако*) деп атаған. Сөздік авторлары осы екі нұсқадан түрлі сөздердің туындағанын айтады. Оны келесі схема негізінде көрсетуге болады:

Бұл схемадан байқағанымыздай, «көз» сөзінің «мэ» және «ма» нұсқасынан таралған сөздер аз емес. Алайда «көз» сөзінің «ма» сияқты дыбысталу түрінен таралған сөздер «мэ» нұсқасынан пайда болған сөздерден саны жағынан көбірек. Мұндай сөзжасамдық механизм жапон тілінде басым (3). Осы мәселеге қатысты А. А. Пашковский өзінің «Жапон лексикасының ерекшеліктері» атты мақаласында бірқатар пікірлер айтады. Пашковский жапон тіліндегі сөздердің лексико-семантикалық аяларының тығыздығын осы сөздермен берілетін ұғымдардың детализациясы факторы негізінде түсіндіруге болатынын көрсетеді. Бұл үдеріс жапон тілінің түрлі салаларында түрліше байқалады деп жазады ол. Автор өз мақаласында «көру, қарау» етістіктерінің лексико-семантикалық аясын мысал ретінде береді. Олар 「見」 (*ми*) түбіріне өзге етістіктердің жалғануы

негізінде жасалады. Мәселен, 「見渡す」 (*миватасу*) – «қарастыру», 「見受ける」 (*миукэру*) – «байқау», 「見下ろす」 (*миоросу*) – «төменге қарау», 「見合う」 (*миау*) – «бір-біріне қарау» т.б. Пашковский мұндай етістіктердің саны жүзден асады деп қорытындылайды (4, 175-176).

Ал «көз» сөзінің қазіргі заманғы жапон тіліндегі «мэ» деген нұсқасының этимологиясына келер болсақ, ғалымдар оның қалыптасуын «көз» сөзінің «ма» нұсқасы және жоғарыда қарастырылған 「見る」 (*миру*) «көру, қарау» етістігінің 「見」 (*ми*) тәрізді түбірімен байланыстырады. Себебі, «ма» және «ми» түбірлері «мэ» сөзіне дыбысталуы жағынан да, мән-мағына тұрғысынан алғанда да жақын. Демек, «көру» мағынасындағы «ми», «көз» мағынасындағы «ма» сияқты сөз компоненттері «мэ» сөзінің қалыптасуында шешуші рольге ие болды.

Жапон тіліндегі «көз» сөзінің бірқатар лексико-семантикалық ерекшеліктері бар. 「目」 (*мэ*) сөзінің негізгі мағыналары келесі кесте арқылы беруге болады:

№	Мағынасы	Мысалдары
1	Адамның немесе жан-жануардың көру функциясын атқаратын дене мүшесі	「澄んだ美しい目」 (<i>сунда уцукуши: мэ</i>) – «мөлдір сұлу көздер» 「目を開ける」 (<i>мэ о акэру</i>) - «көзді ашу»
2	Көзқарас	「鋭い目で見える」 (<i>сурудой мэ дә миру</i>)- «суық жүзбен қарау»
3	Адамның көру қабілеті	「目が悪い」 (<i>мэ га варуй</i>) – «көзім жақсы көрмейді»
4	Назар, ықылас, қызығушылық	「世間の目が怖い」 (<i>сэкэн но мэ га ковай</i>)- «көз өтуден қорқамын»
5	Адамның ақ пен қараның аражігін жақсы ажырата білу қабілеті, әділ баға беру қабілеті	「私の目に間違いはない」 (<i>ватащи но мэ ни мачигай ва най</i>) - «менің пікірім дұрыс»
6	Сыртқы көрініс, түр	「見た目がよくない」 (<i>мита мэ га ёкунай</i>) – «түрі жақсы емес»
7	Көру, көріну әрекеттері	「お目にかかる」 (<i>о мэ ни какару</i>)- «көру»
8	Адамның басынан кешірген тәжірибесі	「つらい目にあう」 (<i>цурай мэ ни ау</i>)- «қиын жағдайға душар болу»
9	Адамның есте сақтау қабілеті, зейіні	「目に焼き付く」 (<i>мэ ни якицуку</i>) - «еске сақталу»
10	Адамның талғамы, бағалау қабілеті	「目がある」 (<i>мэ га ару</i>) - «талғамы жақсы»
11	Бір аумақтың орталығы	「台風の目」 (<i>тайфу: но мэ</i>) - «тайфунның орталық аймағы»
12	Ұпай	「さいころの目」 (<i>сайкоро но мэ</i>) - «ойын ұпайлары»

13	Тор	「目の細かい手袋」 (<i>мэ но комакай тэбукуро</i>) - «тоқымасы ұсақ қолғап»
14	Иненің немесе түйменің тесігі	「針の目」 (<i>хари но мэ</i>) - «иненің көзі»
15	Сызық, жол.	「紙の折り目」 (<i>ками но оримэ</i>) - «қағазды бүктейтін сызық»
16	Өрнек	「木目」 (<i>кимэ</i>) - «ағаш өрнектері» (5, 1070)

«Көз» соматизмі негізінде қалыптасқан фразеологиялық бірліктердің семантикасын ашу сияқты зерттеу жұмысының басты мақсатының мүддесінен шығу үшін екінші міндетті жүзеге асыруға, яғни соматикалық бірліктердің ұлттық-мәдени нышандарын, пайда болу уәждерін ашудың маңызы зор. Жапон халқының ұлттық дүниетанымы жүйесінде адамның «көз» секілді дене мүшесінің қандай орынға ие екендігін анықтау үшін жапон мәдениеті, жапон халқының дүниетанымы, ділі, діні, наным-сенімдері, ұлттық философиясы, құндылықтар жүйесіне үңіліп, лингвистикалық тұрғыдан ғана емес, этнолингвистика ғылымы тұрғысынан да пайымдаулар жасаған жөн.

Ең алдымен, Жапонияның бүкіл ұлттық болмысы, философиялық қағидалары мен өмірлік заңдылықтары бастау алатын буддизм іліміне назар аударған жөн. Буддизмнің дзэн атты философиялық ағымы жапон халқының наным-сенімдеріне, діліне, дүниетанымына, салт-дәстүріне, өмір сүру салтына айтарлықтай әсерін тигізді. Жапондықтардың ұлттық мінезінің айрықша белгісіне жоғары дамыған күшті эстетикалық сезім жатады. Әлемнің көптеген халықтары сұлулыққа, көркемдікке, әдемі бұйымдарға деген сүйіспеншілігімен ерекшеленеді. Алайда, жапондық эстетикалық идеалдар еуропалық үлгілерге мүлдем ұқсамайды. Осыған дәлел ретінде Жапонияда жыл сайын өткізілетін табиғаттың көріністерін тамашалауға арналған бүкіл халықтық мерекелік шараларды келтіруге болады. Сакура шие ағашының гүлденуін тамашалау рәсімі күншығыс елінде аса маңызды мерекелердің біріне жатады. Жапонша ол рәсім 「花見」 (*ханами*) деп аталады. Жапон қалаларының ең ірі саябақтарында жұрт жиналып, сакура шие ағашының астында рахаттанып демалады. Өздерімен бірге тамақ алып келіп, кілемшелерінің үстіне жайғасып, табиғаттың бір көркем көріністерін тамашалайды. Бұл мереке VII ғасырдан бастап тойланады. Сонымен бірге жапон халқы император тәжінің символы болып саналатын ақ хризантема «кику» гүлдеріне де аса үлкен маңыз береді. Табиғат көріністерімен байланысты өзге рәсімдер ретінде «цукими» салтын атауға болады. 「月見」 (*цукими*) дегеніміз – айдың көріністерін тамашалау. Ол қыркүйек-қазан айларында ұйымдастырылатын күншығыс елінің аса маңызды шаралардың бірі деп айтса болады. Сонымен бірге, Жапонияда «қарды тамашалау» 「雪見」 (*юкими*) мерекесі де халық үшін маңызы зор (6, 34).

Жапондықтар объективті дүниені дзэн эстетикасының призмасы арқылы қабылдап, бағалайды. Бұл философиялық ілімнің түпкі мән-мазмұны «ваби-саби» деген эзотерикалық санаттарға саяды. «Ваби-саби» идеясының негізгі мазмұны - қорғашан ортаға жақын болу, онда орын алатын құбылыстарды

маңызды санау, табиғат көріністерін тамсана зерделеу, әрбір қарапайым нәрседен сұлулықты көре білу (7, 308-309). Сондықтан жапон халқы үшін қоршаған дүниені зерделеу, тамашалау, сүйсіну - аса маңызды үлкен мәнге ие әрекет. Демек, жапон ұлты өкілдері адамның көру мүшесі – көзді өздерінің наным-сенімдеріне байланысты қасиетті парыз-міндеттерін атқару, рухани баю, эстетикалық ләззат алу, ішкі дүниесінің көркейе түсуінің кілті ретінде көреді. Яғни, жапон халқы адамның көркемділікті, сұлулықты бағалау, эстетикалық талғамға ие болуы сияқты қадір-қасиеттерін «көз» сияқты дене мүшесімен байланыстырады. Мұндай ұлттық таным ерекшеліктері жапон тілінде көптеген соматикалық фразеологизмдердің пайда болуына ұйытқы болған. Мысалы, 「目がある」(*мэ га ару*), тура мағынасы - «көзі бар», актуалды мағынасы – «жақсы талғамға ие»; 「目が利く」(*мэ га кикү*), тура мағынасы – «көзі жұмыс істейді», негізгі мағынасы - «әр нәрсенің қыр-сырын білетін, ақ пен қараны ажырататын»; 「目が高い」(*мэ га такай*), 「目が肥える」(*мэ га коэру*), тура мағыналары – «көзі жоғары», «көзінің семіруі», актуалды мағынасы – «көзі қанық».

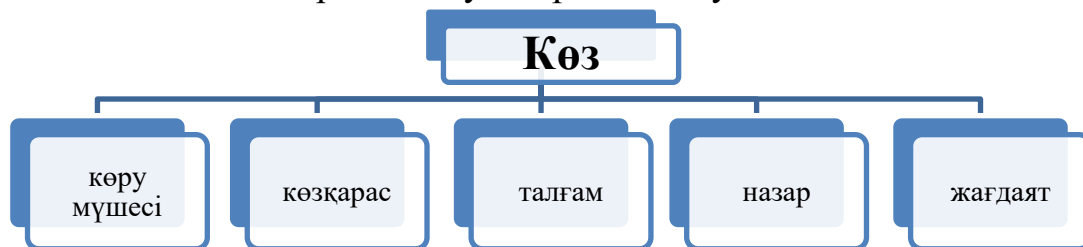
Буддизм ілімі бойынша «көз» даналықтың, парасаттылықтың символы болып табылады. Буддизмнің қағидалары бойынша, Будданың үшінші көзін бұл ілімді ұстанушылар көрегендік, әрі рухани сана деп білген. Кейбір деректерге сүйенсек, адамның көру мүшесін жапон философиясында аспан денелерімен теңестіреді. Шығыс эзотерикалық ілімдерге сүйенсек, адамның оң көзі – ай, сол көзі – күн.

«Көз» соматизмінің этнолингвистикалық деректерін ашуда жапон халқының мифологиясына ерекше тоқталған жөн. Жапондық мифологиялық жазбалар 「古事記」 «*Кодзики*» («Көне істер туралы деректер», 712 жыл) және 「日本書紀」 «*Нихон секи*» (Жапония хроникасы, 720 жыл) сияқты көне ескерткіштерде сақталған. Бұл жазба деректерде синтоистік культтың қалыптасуының күрделі үдерісі егжей-тегжейлі сипатталады. «Синтоизм» сөзіндегі 「神」 (*син*) немесе (*ками*) сөздері «рух» не «кұдай», «тәңір» деген мағынаға ие. Ал 「神道」 (*синто*) ұғымы қазақ тіліне «*тәңірлер жолы*» деп аударылады (8. 20). *Синто* көне заманнан келе жатқан жапон халқының төл діні болып есептеледі. «Синто» термині VI-VII ғасырда қалыптасты. Бұл ілімінде ең жоғары, ең құрметті тәңірге *Аматэрасу* тәңірі жатады. Күншығыс елінің аңыздарын орыс тіліне аударған Редько-Добровольскаяның еңбегінде әлемнің ең бірінші дүниеге келген тәңірлері *Идзанаги* және *Идзанами* болды деп көрсетілген. Аңыз бойынша, жапон аралдарын осы екеуі жаратты. Содан соң *Идзанагидің* көзінен *Аматэрасу* тәңірі туды. Ал синто философиясы бойынша, *Аматэрасу* ең маңызды, әрі құрметті тәңір болып саналады. Жапондықтардың төл дінінің қағидаларына сәйкес, императорлар тәңірлерден тарады. Осы философиялық ілімнің қалыптасуымен «тәңірлік» императорлық династияның тарихнамасы да басталды. Осылай көне жазба деректердегі аңыздар бойынша, тәңірлер ұрпағынан императорлар тараған еді (9, 10). Мифологиялық тарихнама негізінде жапон идеологиясындағы басты рольге ие *Аматэрасу* тәңірі *Идзанаги* тәңірінің көзінен пайда болуына деген сенім жапондықтардың ұлттық дүниетаным жүйесінде «көз» тәрізді адамның дене мүшесінің «өмір», «тіршілік

көзі» секілді маңызды символикалық орын алатындығын айғақтайды. Мұндай философиялық көзқарастардың белгілі бір топ фразеологизмдердің пайда болуына уәж болғандығы белгілі. Мысалы, 「目の黒いうちに」(мэ но курой учи ни), тура мағынасы – «көз қара түсті болып тұрғанша», негізгі мағынасы – «тірі кезінде»; 「目をつぶる」(мэ о цубуру), тура мағынасы – «көз жұму», актуалды мағынасы – «дүниеден өту».

Жапон халқының мәдениеті мен ділі, ұлттық мінезінің ерекшеліктері де жапон соматикалық фразеологизмдерінің қалыптасуына ұйытқы болғаны белгілі. Жапон ұлт өкілдеріне нақтылық, ұқыптылық, тазалық, сақтық сияқты қадір-қасиеттер тән. С. Кадзи, Т. Хама, Д. Райс «Эти странные японцы» атты еңбегінде жапондықтардың әрбір ісінде реттілікке, тәртіпке ұмтылатындығын, ерекше ұйымдастырушылық қасиетке ие екендіктерін сөз етеді. Жапон халқының тәртіпті, әрі ұйымшыл болуының себебін авторлар жапон аралдарының географиялық ерекшеліктерімен, яғни, оның сейсмологиялық қауіпті зонада орналасқандығымен, ондағы тайфун, цунами сияқты табиғат апаттарының орын алатындығымен байланыстырады. Себебі, жапон ұлты төтенше жағдайда, адамның асып-саспай, барлық жағдайларға даяр болып, табиғат апатынан аман қалуы деген ұстанымға берік болғандығына байланысты, жапон халқының мінезіне бұрынғы заманнан-ақ байқампаздық, зеректік, сақтық сияқты қасиеттер тән болды. Яғни, жапон ұлттық танымында «назар аудару», «зер салу», «байқау» іспетті көру әрекетіне қатысты соматикалық фразеологизмдердің пайда болу уәждерін күншығыс елі өкілдерінің мінез-кұлқы, құндылықтар жүйесі, ұлттық психологиясынан іздеуге болады (10, 21). Мұндай соматикалық бірліктерге 「目を引く」(мэ о хику), тура мағынасы – «көз тарту», актуалды мағынасы – «назар аударту»; 「目を据わる」(мэ о сувару), тура мағынасы - «көзді тұрақтандыру», негізгі мағынасы - «көз қадау»; 「目に入る」(мэ ни хаиру), 「目に付く」(мэ ни цуку), 「目にする」(мэ ни суру), тура мағыналары - «көзге ену», «көзге жабысу», «көзге жасау», негізгі мағынасы - «көзге іліну»; 「目を注ぐ」(мэ о сосогу), тура мағынасы - «көзді құю», актуалды мағынасы - «зер салу»; 「目に留まる」(мэ ни томару), тура мағынасы - «көзге тоқтау», негізгі мағынасы - «көзге шалыну», 「目を掛ける」(мэ о какэру), тура мағынасы - «көз ілу», негізгі мағынасы - «көз болу» т.б. жатады.

Зерттеу жұмысының негізгі екі міндетін жүзеге асырудың нәтижесінде «көз» компоненті енген соматикалық фразеологизмдерді бірнеше фразеосемантикалық топтарға жіктеуге мүмкіндік туды:

«Көз» сөзінің адамның көру мүшесі мағынасында пайдаланылған фразеологиялық бірліктер шамалап алғанда, жиырмаға жетеді. «Көз»

соматизмімен қолданылатын фразеологиялық бірліктердің арасында көздің іс-қимылын сипаттауға негізделген бірқатар тұрақты тіркестер бар. Олардың қатарына 「目を凝らす」(*мэ о корасу*) – «анықтап қарау»; 「目をそらす」(*мэ о сорасу*) – «басқа жаққа қарау»; 「目を転じる」(*мэ о тэнджиру*), 「目を移す」(*мэ о уцусу*) – «көз жүгірту»; 「目を離す」(*мэ о ханасу*) – «көзді алу»; 「目を通す」(*мэ о тоосу*) – «көз жүгірту»; 「目を伏せる」(*мэ о фусэру*), 「目を落とす」(*мэ о отосу*) – «төмен қарау»; 「目を配る」(*мэ о кубару*) – «әр түрлі жаққа қарау»; 「目を注ぐ」(*мэ о сосогу*) – «көз тастау»; 「目を付ける」(*мэ о цукэру*) – «көз салу»; 「目で追う」(*мэ дә оу*) – «көз жіберу» т.б. фразеологизмдер жатады.

Көздің пішініне қатысты туындаған соматикалық фразеологизмдердің бір тобы бар. Мысалы, 「目を三角にする」(*мэ о санкаку ни суру*), сөзбе-сөз мағынасы – «көзді үшбұрышты пішінге келтіру». Оның актуалдық мағынасын «ызалану», «ашулану», «қабағын түйю» деген сөз тіркестерімен жеткізуге болады. Бұл фразеологиялық бірлік жапон халқы адамның реніш, ашу-ыза сияқты жағымсыз эмоцияларының оның жүзінде көрініс табуын меңзейді. Аталған фразеологизм жапон халқының адамның ыза, реніш, ашу сияқты эмоционалдық күйіндегі көздерінің үшбұрышқа ұқсатуынан, үшбұрыш пішініне теңеуінен пайда болған. Осыған ұқсас 「目に角を立てる」(*мэ ни кадо о татэру*), сөзбе-сөз аудармасы – «көзге бұрыш тұрғызу». Аталған фразеологизм де жоғарыда берілген 「目を三角にする」(*мэ о санкаку ни суру*) деген тұрақты тіркеспен мәндес.

Жапон тілінде «көз» түсіне байланысты қолданылатын фразеологизмдердің бір тобы бар. Бірден түстер мәселесінің өзіне өтпестен бұрын, алдымен 「目の色が変わる」(*мэ но иро га кавару*) немесе 「目の色を変える」(*мэ но иро о каэру*) деген «көз түсінің өзгеруі» мәніндегі тұрақты тіркестерді қарастырған жөн. Жапондықтар «көз түсінің өзгерісін» адамның көзқарасының өзгерісі деп түсінеді. Яғни, бұл фразеологизмдер арқылы жапон халқы адамның қаһарлы, суық, өткір жүзін суреттейді. Қара түске байланысты айтылған фразеологизмге 「目の黒いうち」(*мэ но курой учи*), сөзбе-сөз мағынасы – «көздің қара болғайынша», яғни ауыспалы мағынасында «адамның тірі болғайынша» деген тұрқасты тіркесті жатқызуға болады. Сонымен қатар, ақ түске байланысты айтылған фразеологизмге 「白い目で見る」(*щирой мэ дә миру*), сөзбе-сөз мағынасы – «ақ көзбен қарау» жатады. Мұндай фразеологизмнің қазақ тіліндегі баламасы – «ала көзбен қарау». «Көз» соматизмімен бірге бір фразеологизмнің құрамында қолданылған «ақ түс» жағымсыз негативті реңкке ие. Мәселен, қазақ тілінде «ақ көз» емес, «ала көз» тіркесінің мағынасы жағымсыз болса, ағылшын тілінде «green eyes» (жасыл көз), зұлымдықтың, айуандықтың белгісі ретінде қорқыныш пен үрей туғызатындай мағынада қолданылады (11, 22).

«Көз» сөзі «көзқарас» деген мағынада қолданылған соматикалық фразеологизмдер тобына енетін бірқатар тұрақты тіркестер белгілі. Олардың қатарына 「長い目で見る」(*нагай мэ дә миру*), сөзбе-сөз мағынасы – «ұзын көзбен қарау», негізгі мағынасы – «артын ойлау», «ой көзімен қарау» фразеологизмі жатады. Сондай-ақ, 「鋭い目で見る」(*сурудой мэ дә миру*), сөзбе-сөз мағынасы –

«өткір көзбен қарау», яғни негізгі мағынасы - «суық жүзбен қарау» деген тіркесті де берілген санатқа енгізуге болады.

«Көз» сөзінің «талғамы жақсы», «бағалау қабілетіне ие» «әр нәрсенің құнын білетін» деген мазмұнда қолданылған фразеологиялық бірліктердің тобы сан алуан тұрақты тіркестерге бай. Олардың ең негізгілері - 「目がある」(мэ га ару); 「目が利く」(мэ га кикү); 「目が高い」(мэ га такай); 「目が肥える」(мэ га коэру). Бұл синонимдік фразеологизмдердің мағынасын Т. Накаджима «адамның көпті көріп, тәжірибе жинақтауының нәтижесінде нәрсенің жақсы жаманын айыра білу қабілетінің жетілуі» деп анықтайды (12, 340-341).

«Көз» соматизмі «назар» ұғымы ретінде қарастырылатын фразеологиялық бірліктер тобына келер болсақ, 目が光る (мэ га хикару) сияқты фразеологизмге тоқталамыз. Бұл сөз тіркестің тура мағынасы - «көздің жалтырауы» болса, ал ауыспалы мағынасы - «мұқият болу», «көз болу» болмақ. Сонымен қатар, бұған ұқсас 「目が早い」(мэ га хаяй), сөзбе-сөз аударғанда, «көзі шапшаң», «көзі тез» деген мағыналар береді. Мұндай фразеологизмді қоланып, жапон ұлты айналадағы нәрселердің бәрін жылдам байқағыш, мұқият, абай, сақ адам туралы айтады.

«Жағдай», «жағдаят», «тәжірибе» мағынасына ие «көз» соматизмі арқылы жасалатын фразеологизмдерге 「いやな目に合う」(ия на мэ ни ау), сөзбе-сөз мағынасы – «жеккөрінішті көзге сәйкес болу», негізгі мағынасы – «келеңсіз жағдайға түсу»; 「ひどい目にあう」(хидой мэ ни ау), сөзбе-сөз мағынасы – «қорқынышты көзге сәйкес болу», негізгі мағынасы – «қиын халге душар болу», 「悲しい目にあう」(канаши: мэ ни ау), сөзбе-сөз мағынасы – «қайғылы көзге сәйкес болу», негізгі мағынасы – «қайғылы жағдайға тап болу».

Қорыта келгенде, жапон тіліндегі «көз» компоненті енген соматикалық фразеологизмдерінің семантикалық аясы мазмұнды, әрі өте кең деп айтуға болады. Берілген зерттеу жұмысын жүргізудің нәтижесінде мұндай тұрақты тіркестердің негізінен адамның көру қабілеті, ой-пікірі мен көзқарасы, талғамы мен әділ баға беру қабілеті, байқампаздығы мен зеректігі іспетті қадір-қасиеттері, басынан кешірген өмірлік тәжірибесі сияқты алуан түрлі аспектілердегі мән-мағыналарға ие екендігі анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Симмура. И. Кодзиэн (Толковый словарь Кодзиэн). Токио. «Иванами сётэн», 1991.
2. Н. И. Фельдман-Конрад. Японско-русский учебный словарь иероглифов. Москва. «Живой язык», 2001.
3. 井上完雄. 中村幸弘. 複武古語辞典. 東京. 複武書店. 1990.
4. А. А. Пашковский. Вопросы японского языкознания. Особенности японской лексики. Москва, 2002.
5. Т.Фудзинума. Японско-русский словарь. Токио. «Кэнкюшя», 2000.

6. А. А. Колесникова. Лингво-страноведение Японии. Москва. «Восток-Запад», 2004.
7. М.В.Адамчик. Восточная философия. Минск. «Харвест», 2006.
8. О. Сокио, В. Уильям. Синтоизм. Древняя религия Японии. (Перевод с английского). Москва. «София», 2007.
9. Т. И. Редько-Добровольская. Япония: боги и герои. Тверь. «Полина», 1997.
10. Кадзи С., Хама Н., Райс Д. Эти странные японцы. Пер. с англ. Г. Дуткиной, Д. Дуткиной. Москва. «Эгмонт Россия Лтд», 2000.
11. Х. Қ. Қожахметова, Р. Е. Жайсақова, Ш. О. Қожахметова. Қазақша-орысша фразеологиялық сөздік. Алматы. «Мектеп», 1988.
12. 中嶋尚. 新選 慣用句の辞典 初版. 東京. 「小学館」、1996.

Резюме

Данная статья посвящена изучению семантики фразеологических единиц японского языка, используемых с соматизмом 「目」 (*ме*) «глаза» и выявлению их лингвокультурологической характеристики, знание, которых позволят лучше ознакомиться со спецификой миропонимания японского народа.

Summary

This article is devoted to the studying of semantics of phraseological units, used with 「目」 (*me*) «eye» somatism and revealing their lingvoculturological characteristics, the knowledge of allows better understanding of world-outlook specification of Japanese people.